

Az elfeledett Bajcsy-Zsilinszky...

A nyolcvanadik évfordulóra

Babits Mihály betegágyán felírta Gál Istvánnak egy cédulára, hogy Bartókot, Bajcsy-Zsilinszkyt, Móriczot és Szentgyörgyit tartja a korszak négy nagy szellemi tekintélyének.¹ A történeti idő haladtával egyre világosabb kell legyen, hogy ez helyes ítélet volt... Nyolcvan esztendeje annak, hogy a 20. század egyik legjobban félreismert vagy félreértett nagy történelmi személyisége, Bajcsy-Zsilinszky Endre 1944. december 24-én, karácsony vigíliáján hóhérkéz által életét adta a hazáért a sopronkőhidai fegyház udvarán.

Hosszú volt az útja idáig...

Zsilinszky Endre Szarvason született 1886. június 6-án a békés vármegyei, szlovák eredetű, evangélikus birtokos családban. Apja, Zsilinszky Endre a 18. században a Felvidékről idetelepített tót jobbágyok leszármazottja. Anyja Bajcsy Mária, régi magyar köznemesi családból származott. A család 1887-ben költözött Békéscsabára. Bajcsy-Zsilinszky a gimnáziumot Békéscsabán, jogi tanulmányait pedig Kolozsvárott, Lipcsében és Heidelbergben végezte, majd hazatérve ügyvédjelölt lett. Családja és a parasztvezér földbirtokos, Áchim L. András között politikai és családi okokból kiéleződött vita során 1911. május 14-én Zsilinszky Gábor Áchimot lelőtte bátyja védelmében, a bíróság felmentő ítéletéből következően jogos védelmi helyzetben. A világháborúban huszártiszt, 1918. novemberben a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) egyik megalapítója. Szegeден csatlakozott az ellenforradalomhoz, ettől kezdve haláláig – a politikai különbségek ellenére – híve és tisztelője Horthy Miklósnak. Ez a tisztelet és ragaszkodása a Szent István-i gondolathoz és államkeretekhez a Szentkoronaszme jegyében egész életének meghatározó jellegzetessége, s nem ellentmondása, amint egyes marxista értelmezői állították.

Számos hírlap szerkesztője, ezres nagyságrendű publicisztika, több nemzetpolitikai mű szerzője. A proletárdiktatúra bukása után a Gömbös Gyula, Eckhardt Tibor, Zsilinszky Endre részvételével a „pozitív fajvédelem” nemzet-

ZÉTÉNYI ZSOLT (1941) ügyvéd, alkotmányjogász, a Nemzeti Jogvédő Alapítvány elnöke.

1 Idézi Vigh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre*. Budapest, 1992, Szépirodalmi Könyvkiadó, 265.

megerősítő programjával létrejött csoport tagjaként a *Szózat* című „keresztény, konzervatív, irodalmi és társadalomkritikai folyóirat” főszerkesztője lett. Derecskén 1922-ben Egységes párti programmal képviselővé választották, de 1923-ban kilépett Bethlen pártjából, és részt vett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt (közkeletű néven Fajvédő Párt) megalapításában és a Fajvédő Kiáltvány, a kecskeméti program megszövegezésében. 1925-ben a MOVE ügyvezető elnöke, ez évben vitézzé avatták, s ettől kezdve anyja nevét kapcsolta családi nevéhez, a Bajcsy-Zsilinszky kettős vezetéknevet használta. 1926-ban az időközi derecskei országgyűlési választáson a kormánypárti Pekár Gyulával szemben alulmaradt, s lapja, a *Szózat* is megszűnt. 1927-ben Pethő Sándor hívására vezércikkíróként csatlakozott a *Magyarság* című laphoz. 1928-ban megindította *Előőrs* című lapját, amely fórumot adott József Attilának, Féja Gézának, Szabó Dezsőnek, Szabó Pálnak, Sinka Istvánnak, Erdélyi Józsefnek... 1928 szeptemberében – miután Gömbös visszalépett az Egységes Pártba – szakított a pártvezérrel.

1930–31-ben megszervezte a Nemzeti Radikális Pártot, s 1931-ben elnyeri a tarpai országgyűlési képviselői mandátumot 1935-ig. 1932. március 15-étől kezdve az *Előőrs* utódeként megindította a *Szabadság* című hetilapot, amely a germán hódítás elleni szellemi és politikai ellenállást hirdette. Közölte Sinka István, Sértő Kálmán, Nagy Lajos, Illyés Gyula, Füsi József, Katona Jenő, Kodolányi János, Móricz Zsigmond, Sásdi Sándor, Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő írásait.

1935-ben az országgyűlési választások idején pártszövetségre lép az októbristákkal és a polgári radikálisokkal, de kormánypárti nyomással megbuktatják a tarpai választáson. Ekkor leköszön vitézi rangjáról. Miután 1936-ban pártja beolvadt a Független Kisgazdapártba, 1939-ben Tarpán már ennek a pártnak lett a képviselője. Publicisztikai tevékenységét akkor a *Független Magyarország* című hétfői lap főszerkesztői tisztében, valamint a *Magyarország* című napilap hasábjain végzi, s megindulása után rendszeresen publikál a *Magyar Nemzet* napilapban. Idejében felismerte, hogy a német veszéllyel szemben szükség van a Duna menti kis népek összefogására. Ezért 1940 februárjában Belgrádba utazott, és vezető jugoszláv államférfiakkal tárgyalt a baráti együttműködésről.

Bajcsy-Zsilinszky – nemcsak a „szegedi gondolat” keletkezésének idején, 1919-ben, de 1941-ben is meggyőződéses ellenforradalmárnak vallotta magát – fő gondja az volt, hogy 1918–19 megisméltódásának reformok által útját állja.²

A II. világháború időszakában parlamenti felszólalásaiban, cikkeiben és memorandumokban bírálta a magyar kormányok német elkötelezettségű kül- és a valódi földreformot halogató, nem eléggé szociális belpolitikáját, küzdött a háborúból való kilépés érdekében, és követelte a magyar fegyveres erők 1942. évi délvidéki tömeggyilkosságaiért felelősök szigorú megbüntetését. 1941 karácsonyan

2 B-Zs. E. történetpolitikai vitája Szekfű Gyulával. In Tilkovszky Loránt: *Bajcsy-Zsilinszky. Írások tőle és róla*. Bp., 1986, Kossuth Könyvkiadó, 11–60.

nevezetes cikket írt a *Népszavába*, főszerkesztője lett a *Szabad Szó* című, a népi írók mozgalma politikai hetilapjaként kiadott lapnak. 1942-ben bekapcsolódott a békét sürgető Történelmi Emlékbizottság munkájába, és részt vett a március 15-ei háborúellenes tömegtüntetés megszervezésében. Kapcsolatba került baloldali politikai erőkkel. A történeti magyar alkotmányosság jegyében kiállt a politikai és faji okokból üldözöttek védelmében, tanúvallomást tett Schönherz Zoltán perében. 1943 júliusában megszerkeszti a kisgazdapárt háborúellenes és demokratikus újjászületést hirdető programját. A polgári politikusok közül egyedül ő jutott el az országvédő fegyveres ellenállási harc vállalásáig.

A nemzeti ellenállás vezéralakja

A nyolcvanadik évfordulón részletesebben szólunk az 1944-es esztendőről. Elítéltetésének és kivégzésének előzménye volt, hogy 1944. március 19-én Magyarország német birodalmi megszállásának napján fegyverrel fogadta a lakásába hatoló Gestapo embereit, akik csak fegyveres tűzharc után tudták sebesülten őrizetbe venni. Szellemi erejét és munkabírását bizonyítja a német fogságban német nyelven írott négy nemzetpolitikai tanulmánya.³

Lakatos Géza kormánya 1944. október 11-én kikérte a Gestapótól, majd október 15-én szabadon bocsátotta. Állítólagos „kommunista társutas” mivoltára jellemző választ adnak a német fogságból írt egyik levelének szavai: „Én hajthatatlan és erős ellenfele vagyok a bolsevista rendszernek, leszek is, míg élek.”⁴

Másik levelében így ír: „Küzdöttem a német Drang ellen, most az orosz Drang ellen kellene küzdenem, ha engednék...”⁵ Több hasonló tartalmú üzenete ismeretes...⁶ A Magyar Frontnak az egész Horty-rendszert megbélyegző, robbantásra, szabotázsra buzdító – fogságába valamiképpen bejuttatott – röplapjától elhatárolódik. Ellenzi a robbantásos, terrorista jellegű ellenállást... Erről ezt írja a német fogságból: „A Magyar Front így, ahogy a Békepárt szellemében és vezetésével jelentkezik, halálos veszedelem.” „Nincs ok a kommunistákkal szemben való meghátrálásra. Ez [...] a szabotázsra való biztatás, az anarchia előkészítése.”

Gestapo fogsága idején, az 1944. április 18. és október közötti időben értekezik a szociális reformok kérdéséről is, Finnország, Hollandia, Dánia, Svájc, Svédország és Norvégia példájára hivatkozik.

3 Die Minderheitsfrage und die innere Föderalisierung Ungars.
Beitrag zur Characterologie des ungarischen Volkes.
Álláspontom a Magyar Front felhívása ügyében
Das historische Verhältnis zwischen Ungarn und Deutschland
OSZK Kt. 26. fond. 15. magyar fordításban.

4 1944. október 9.

5 1944. szeptember 8.

6 A leveleket idézi Bartha Ákos monográfiája, *Bajcsy-Zsilinszky Endre*, 2019, 455–456.

Értekezik a német-magyar viszonyról, és megállapítja: „Nem szabad engedni, hogy egy eszeveszett németgyűlölet terjedjen el nálunk. Nekünk a jövőben a németekkel is békében és barátságban kell élnünk.”

A '40-es években – s így fogsága alatt is – a történelmi Magyarország, a Szent István-i birodalom kereteinek megóvása érdekében a föderáció és önkormányzat lehetőségeiről is értekezik. Megállapítja fogsága alatt írt nemzetpolitikai tanulmányában, hogy a „kisebbség” kifejezés természetellenes alakulatok lényegéből eredeztethető, hiszen „a szerves sokszínűség és biológiai rend alapján nyugvó berendezkedések” – mint amilyennek ő a történelmi Magyarországot vagy Svájcot láttatta – szavatolják, hogy senkinek se kelljen magát kisebbségben éreznie. Az önkormányzat új formáját találja meg a bánság intézményében, amelyet több vármegyét magában foglaló önkormányzati szervként ismertet. Erdélyt egy magyar-székely, egy szász és két román bánsággá javasolja átalakítani Erdélyről írott 1943-évi tanulmányában.⁷

A kommunistáktól való elvi alapú idegenkedése ellenére, őket súlyos veszélyforrásként látva, mégis elvállalja Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának elnöki tisztségét. A Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, a Béképárt (1944 szeptemberétől Kommunista Párt), a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a legitimisták egy csoportja és a Nemzeti Parasztpárt által alkotott – általa egy hónappal korábban kommunista fedőszervezetként említett – Magyar Front felkérésére 1944. november elején vállalja a németellenes fegyveres ellenállási mozgalom vezetését. Döntése mögött a történelmi kényszerhelyzet és az a belátás lehetett, hogy a szovjet birodalom határozza meg Magyarország eljövendő életét, továbbá annak tudata, hogy az ország a háború biztos vesztese lesz, s hogy a harc immáron kizárólag a német birodalom érdekeiért folyik. Döntését megkönnyítette, hogy a Bizottság vezetőinek többsége elvbarátaiból állt... A többség – Bajcsy-Zsilinszky is – tagja volt a Magyar Közösség országot behálózó hazafias szervezetének. Ellenállási tevékenysége arra irányult, hogy Magyarországot vagy nagyobb részét, fővárosát megmentse a szovjet hadsereg és a megszálló német erők összeütközésével járó pusztítástól. Még akkor is jelen van működésében a kormányzóhoz való hűség, bár szövetségesei nem ezt az irányt hangsúlyozzák.

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságában a következő pártok és szervezetek képviselői vettek részt: „Független Kisgazdapárt, Nemzeti Parasztpárt, Szociáldemokrata Párt, Kommunista Párt, Demokrata Néppárt, a legitimista csoport, a református szervezetek, a szakszervezetek, a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége, a Szovjetunió Barátainak Magyarországi Egyesülete, Magyar Március Szövetség, a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja, valamint néhány horthysta ellenállási góc”.⁸ A Magyar Front célja volt a háborúból való

7 *Transsylvania. Past and Future*. Kundig, Geneva, 1944. Magyarul: Budapest, 1990, Tinódi.

8 Pintér István: Adatok a Magyar Nemzeti Tanács Felszabadító Bizottságának történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 8 (1961), 2. sz., 436.

kiválás elérése (ennek érdekében tárgyaltak október elején Horthy Miklóssal is), továbbá a megszállók elleni fegyveres harc kibontakoztatása volt. Bajcsy-Zsilinszky részt vett a fegyveres felkelés tervezetének kidolgozásában az 1944. októberi moszkvai előzetes fegyverszünet által kijelölt legitim úton. Ő, aki élete végéig a kormányzó híve és tisztelője volt, valójában az 1944. október 11-én Moszkvában megkötött, a magyar küldöttek és a szövetségesek képviselőitében eljáró Szovjetunió megbízottjai között október 11-én létrejött fegyverszüneti egyezmény és az október 15-ei, a háborúból való kiugrást bejelentő kormányzói proklamáció végrehajtása érdekében is tevékenykedett. Szerepét – saját közjogi felfogását ismerve – az államfő akadályoztatásakor helyette, képviselőitében eljáró homo regiusként értelmezte, éppen nem a hazához való hűtlenség, hanem a hűség jegyében.

A Magyar Front öt alapelv szerint képzelte el a kibontakozást: „1. A német és fasiszta bérencek kiűzése az országból és a dicsőséges Vörös Hadsereggel együttműködő nemzeti felkelés megszervezése. 2. Szabad, független, demokratikus Magyarország megteremtése. 3. Alapvető szociális változások előkészítése. 4. Szoros együttműködés az összes környező államokkal. 5. Legszorosabb baráti együttműködés hatalmas szomszédunkkal, a Szovjetunióval.” Az MNFFB végezetül minden politikai pártot, szervezetet, társadalmi egyesületet csatlakozásra szólított fel.⁹ Egy datálatlan, Bajcsy-Zsilinszky nézeteit tükröző, a „Nemzeti Fölkelés Fölszabadító Bizottsága” aláírásával megjelent röpirat az állam közjogi helyzetét is körvonalazta: 1. „Magyarország törvényes államfője ma is Horthy Miklós kormányzó, akit a nemzet fölkelésre szervezkedő óriási többsége elismer.” 2. „A nemzeti fölkelés szélesen és szilárdan megalkotott politikai alapja, a nemzet többségének képviselője, a nemzet politikai hatalmának letéteményese: a Magyar Front.” A „német-nyilas puccs” után annyi változás történt az ország közjogi helyzetében, hogy „a kormányzó akadályoztatása ideje alatt egyedül a nemzet többségét képviselő Magyar Front gyakorolja a fölkelő nemzet politikai hatalmát.”¹⁰

A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága 1944. november 10-én kelt kiáltványában, röplapjában a következő szöveg is olvasható: „Tisztviselők! Szélsőségre tett eskütek érvénytelen! A magyar állam törvényes feje változatlanul Horthy Miklós! A neki tett eskütekhez híven dolgozzatok!” „Katonák! A kormányzóra esküdtek fel, ő a törvényes hadurak – parancsainak engedelmeskedjétek.” A korabeli iratok között fellelhető a Felszabadító Bizottság – a letartóztatások miatt valószínűleg el nem küldött – 1944. november 19-én kelt levele a szovjet vezetőkhez, amelyet Bajcsy-Zsilinszky Endre írt alá, s tartalma és szóhasználat szerint bizonyára ő fogalmazott. Ez használja azt a formulát, hogy a Magyar Front a „kormányzói kiáltvány realizálását” vette kezébe „mint

9 OSZK Kt 28. fond, 39. „Ellenállási röpiratok”

10 OSZK Kt 28. fond, 38. A Nemzeti Fölkelés Fölszabadító Bizottságának iratai. 1944. „A Magyar Nemzethez!”

a nemzet nagy demokratikus többségének képviselője ezekben a válságos időkben, a másik alkotmányos tényezőnek cselekvésből való kiesése folytán”.

E szóhasználat a kormányzó személyét és a Magyar Front eljárását az alkotmányosság kereteibe illeszti, és jogfolytonosnak állítja. Ez minden bizonnyal Bajcsy-Zsilinszky kívánságára és szövegezésében történt a kommunista befolyás és szovjet nagyhatalmi fenyegetettség idején, s mindezek ellenére...¹¹ A későbbi hűtlenségi ítélet alapjául felrótt katonai-politikai fordulat kísérletét azzal a szilárd meggyőződéssel szorgalmazta, amely szerint az súlyosan eshetett latba az ország háborús s főleg háború utáni sorsának alakulásában, a fegyverszüneti és békeszerződés feltételeinek, s különösen a leendő országhatárok alakulásának kérdésében.

November 23-án reggel árulás következtében a „Nemzeti Számonkérő Különítmény” tagjai illegális lakhelyén elfogták, majd Kiss János altábornaggyal és a nemzet más vezetőivel együtt a Margit körúti fogházban a vezérkari főnök bírósága elé állították. Társait hűtlenség büntette miatt elítélték, az ő ügyét képviselői mentelmi joga miatt elkülönítették – s miután december 8-án Kiss János altábornagyot, Nagy Jenő ezredest és Tartsay Vilmos századost kivégezték – december 11-én Sopronkőhidára szállították. Mivel a csonka országgyűlés kiadta őt a katonai bíróságnak, december 23-án hűtlenség vádjával kötél általi halálra ítélték, 24-ének reggelén kivégezték. Meghagyta társainak: „soha ne legyenek hűtlenek a nemzeti függetlenség és szabadság eszméjéhez...” 1945. május 27-én, Budapesten ünnepélyes gyászpompával búcsúztatták, majd végakaratának megfelelően hamvait Tarpán helyezték el.

Mit jelent személye és történelmi szerepe a jelenkori nemzedékeknek?

Móricz Zsigmond lelki rokonának, politikai álmai megtestesítőjének tartotta a fiatal Zsilinszkyt: nem hibátlan, de reményteljes politikai típusnak. *Vérig vágó erkölcsi sarkantyú* címmel 1920-ban, a *Nyugat*ban megjelent cikkében így ír a Zsilinszky-jelenségről: „Egy év óta százszor megfogadtam, hogy politikára vonatkozó ígét tollam le nem ír. Mivel azonban életünk e napjaiban, a nagypolitika miatt hiányzik a magyar íróknak a szépirodalmi megnyilatkozás lehetősége is, ezért nem tehetem, hogy meg ne szólaljak, mikor most, az első emberséges hangot hallom egy politikustól. Zsilinszky Endre: »Nemzeti újjászületés és sajtó« cím alatt egy kis tanulmányt írt, amely gyakran megdöbbenően-őszinte tükre az ő gazdag s mély nemzeti szemléletének. Zsilinszky Endre abba a típusba

11 A Magyar Front. Kossuth, 1964, 287–294. A Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága Kiáltványa a magyar néphez, 1944. november 10.

Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága Levele a szovjet vezetőkhez Bajcsy-Zsilinszky Endre s.k. a magyar nemzeti felkelés felszabadító bizottságának elnöke, 1944. november 19.

tartozik, amelynek kitermelése lett volna az én politikai álmom.” Így üdvözlí a nagy író Zsilinszkyt, nem tartózkodva a baráti bírálát szavaitól sem.

A Bajcsy-Zsilinszkyról szóló egyes pártos, marxista áthallású karácsonyi emlékezők korábban a mártíriumot, az utolsó életstációt állították a figyelem fényébe, mintegy pályája tetőpontjaként, mondván, hogy az uralkodó osztály korlátaiból kitörve eljutott a nép szolgálatáig. Nézetünk – s a tények szerint is – világnézetének, nemzetstratégiai törekvéseinek és politikusi-közírói alkatának alapvonásaitól teljesen idegen ez az értelmezés, színes életpályája, s ugyanakkor szilárd eszmei beállítottsága korántsem mutattak megrázó drámai fordulatokat, törésvonalakat.

A huszadik század két nagy világégése által megadatott sorsát, alapvonulában következetes életét, világnézetét és törekvéseit a magyar haza és történelem szinte rajongásig terjedő szeretete, a Szent István-i állameszmébe vetett hit, az állami és nemzeti függetlenség kérlelhetetlen követelése és szolgálata határozta meg a környező két nagyhatalommal szemben, s előbb hangsúlyosan a német birodalmi törekvések, a „Drang nach Osten”, a keleti német terjeszkedés erőteljes elutasítása, később az szovjet kommunista veszély tudata jegyében. „Északról délre tartó gátvetés a nyugatról és keletről való összeroppantás évezredes veszedelmei ellen” – ez az a külpolitikai program a háború elején, melynek jegyében Bajcsy-Zsilinszky mindenekelőtt a Lengyelországhoz és Jugoszláviához való közeledés útját kívánta egyengetni. „Már a háború alatt valami úton módon” tudatosítani kell e népekben a reánk utaltságot, és elősegíteni a lelki összehangolódást, mert a háború végén ezek barátságán kívül „ugyan mi menthet meg bennünket a magunk akkori igen bizonytalan katonai ereje mellett?”.

Műveiben kifejti, hogy „a magyar állameszme az egyetlen józan és nagyvonalú nép- és államszervező gondolat a Kárpátok övezte középső Duna völgyében mind a nyugati germán, mind a keleti szláv világbirodalommal szemben. [A magyar állam] Egyiknek sem természetes szövetségese, hanem önálló, egyensúlyozó, kiegyenlítő, összekapcsoló, összehangoló erő, a magyarság vezetése alatt, a többi még kisebb dunai nép és néptöredék számára.” „A magyar állam egységét és szuverenitását föl nem adhatjuk”, írja. A kossuthi politika szellemében valónak tartja „dunai hivatásunk újrafelvételét, s Kossuth szellemében akarja szervezni és vezetni a Duna-völgyi népeket nemcsak a németellenes, de szükség esetén a szovjetellenes harcra is. Számára a finnek szovjetellenes harcára emlékeztető „szabadságfront” a követendő példa.

Ezek a gondolatok manapság távolinak tűnhetnek, s a Szent István-i birodalom sérthetetlenségéről, integritásáról való értekezés sem tartozik az állam bevett politikai fogalmai közé. Mindazonáltal napjaink nemzetközi eseményei és tényei bizonyítják, hogy Magyarországnak trianoni határain túl Kárpát-medencei, azon túl közép-európai, továbbá egész Európát érintő lehetőségei, feladatai és esélyei vannak. Még tovább tekintve, nem mellőzhető szerepe van országunknak a nemzetközi és globális nagy politikában is, olyan szerep, amely lényegesen meghaladja az országterület és népesség által megszabott sújt és

jelentőséget. A magyar államnak a nemzetközi kényszerek által meghatározott államkereteken túlmenő szerepe, feladata és hatása van a világ ügyeiben, a határon túli magyarokért való felelősségét pedig kötelezettségként rögzíti az Alaptörvény. Zsilinszky ezeréves kitekintésű, a kor lenyomatát is viselő veretes gondolatai a magyar állam és a magyar nép nemzetközi hivatásáról nem utalhatók sommásan a képzelgés világába...

Belpolitikai törekvéseit a magyar parasztság felemelése, középosztályi alkotórészzé tétele s egy leendő harmonikus nemzeti társadalom szervezeti kereteibe való beillesztése, a radikális földreform s a szociális reform feltétlen igénye jellemezte.

Élettörténetére tekintve látjuk az embert, akiben fiatal korától gyökeret ver a parasztság felemelésének ügye, mint a társadalmi-gazdasági reform kulcsa. Ő már akkor a magyar népet kívánta szolgálni. Könyvcíme: *Egyetlen út a magyar paraszt* egy mélyen megélt történelmi tapasztalat, meggyőződés és nemzeti-stratégiai alapelv kifejeződése. Azt a követelményt jelenti, hogy a nemzet gerincét, vezető erejét adó középosztályt a parasztságból jött tömeggel kell és lehet egészséges, tehetségekben gazdag, vagyonos és erkölcsös, alkotóképes erővé tenni, s ezáltal a nemzetet megerősíteni. A magyar parasztság gerincének megtörése a kommunizmus évtizedei alatt a legnagyobb bűntény volt a magyar társadalom ellen, ami a mai napig érezteti kártékony hatását. A népi gondolat-
tal való visszaélés, a Zsilinszky által képviselt népi gondolat és cél megtagadása mérhetetlen torzulásokat és károkat okozott a nemzet életében. Mindennek következménye a máig tartó, több évtizedes kiesés okozta hiány s az ebből fakadó égető igény egy felelősségtudatos, erkölcsös, hazaszerető, magyar keresztény középosztály megerősödése iránt...

Ellenségei felemlegették Áchim L. András 1911-es halálában játszott szerepét, nemkülönben fajvédő pályakezdésének teljes vállalhatatlanságát s végül kommunista társutasságát, mint 1944-es „hazaáruló” szerepét. Mindegyik állítás megalapozatlan...

Zsilinszky Endre nem volt Áchim gyilkosa, a politikai vád nem oktanul, de igazságtalanul üldözte őt, akit a jogerős felmentő bírósági ítélet ártatlannak mondott. A történet jelenkori olvasata szerint Békéscsabán családja és a parasztvezér földbirtokos, Áchim L. András között, becsületsértő sajtópolémia által a Zsilinszky családot ért sérelmek miatt 1911. május 14-én tettelegességgig fajuló becsületbeli számonkérés során Zsilinszky Gábor Áchimot lelőtte bátyja védelmében. Ezt megerősítik életútjának tényei és saját vallomásai is. Amikor az életpálya utolsó szakaszában az Országházban elhangzanak az Áchim halálára utaló bekiabálások, Bajcsy-Zsilinszky Endre azzal válaszol, hogy: „Engem a magyar bíróság mentett fel.”¹² Ez a kőkemény megállapítás a büntetőjogi ártatlanságot

12 A képviselőház 1942. december 2-ai ülése, ahol Bajcsy-Zsilinszky a délvidéki razzia tömeggyilkosságával kapcsolatban interpellációval fordult a miniszterelnökhöz, a honvédelmi miniszterhez és a belügyminiszterhez. A kérdést részletesen elemzi a szerző Zétényi Zsolt:

jelenti az alkotmányosan működő bíróság támadhatatlan jogerős döntése szerint. A leggondosabb esetelemzés és az ügy – a nem fellelhető peranyag híján – rendelkezésre álló terjedelmes hírlapi anyagának legaprólékosabb vizsgálata után sem juthatunk jogilag más bizonyosságra, csupán feltételezésekre.¹³

A fajvédőséget vállalja – még a pályája végén sem tagadja meg –, ám az adott kor viszonyai között értelmezett fajvédelem nem jelentett számára mást abban az időben, mint erős nemzetvédelmet. Ennek nincsen, nem volt köze a biológiai fajhoz vagy annak védeleméhez, célja a magyarnak mint kulturális, politikai, társadalmi értéknek (nyelvnek, népnek, életszemléletnek, művelődésnek, szerves kultúrának és életformának) megóvása, erősítése. Egy „jó értelemben vett fajvédő politika” szükségességét hirdette, amelynek lényege a kiegyezés és az első világháború utáni korszak hibáinak, a magyarság erősítését elhanyagoló politikájának elutasítása, a társadalom általános szociális felemelkedésének végrehajtása, azon belül a magyarság sorsának feltétlen megerősítése. A magyarság védelme Bajcsy-Zsilinszky számára társadalmi-gazdasági-nemzetpolitikai feladat és cél volt az alkotmányosság keretei között, nem pártpolitikai kérdés. Ez a világnézet és politikusi magatartás Bajcsy-Zsilinszky egész politikai pályáját meghatározta, beleértve 1944-es szerepvállalását is.

A zsidókérdést létező társadalmi jelenséggént értékelte, megoldását egy átfogó, a nemzetfenntartó parasztság helyzetét is gyökeresen rendező társadalmi reform részeként értelmezte. Pályája elején helyeselte a numerus clausus, az oktatásban való részvétel népességarányos szabályozását. Korunk liberális kánonja szerint antiszemitának minősülhet Szabó Dezsővel és Németh Lászlóval együtt – de nem volt az. Jogfosztásra, gyűlöletre irányuló megnyilatkozása soha nem volt, ennek ellenkezőjére számos bizonyítékot találunk. Pártja képviselőként is tiltakozott a zsidótörvények alkotmányos jogegyenlőséget sértő rendelkezései ellen. Baráti köre, számos megnyilatkozása és személyes, baráti kapcsolata ellene szól ennek a minősítésnek... Szerteágazó levelezéséből kiderül, hogy közbenjárt többek között a következő írók, publicisták és más személyiségek érdekében: Arató (Ackermann) Endre, a *Magyar Nemzet* munkatársa, Békeffi László színész, konferanszié, Egri István színész, Fischer József műépítész, Gelléri Andor Endre író, Gergely István hírlapíró, Gosztonyi Lajos, a *Népszava* munkatársa, Hont Ferenc rendező, Kállai Gyula, a *Népszava* munkatársa, dr. Kósa János történész, Kovács Imre, a *Szabad Szó* szerkesztője, Radnóti Miklós költő, Szakasits Árpád, a *Népszava* főszerkesztője, Zsolt Béla újságíró...

Bajcsy-Zsilinszky Endre a „Vérig vágó erkölcsi sarkantyú”. Bevezető tanulmány. In *Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Szózat*. Budapest, 2022, Időjel Kiadó, 5–61.

- 13 Az Áchim-ügyről is értekezik: Zétényi Zsolt: Bajcsy-Zsilinszky Endre a „Vérig vágó erkölcsi sarkantyú”. Bevezető tanulmány. In *Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Szózat*. Budapest, 2022, Időjel Kiadó, 5–61.

Németh Imre: Bajcsy-Zsilinszky Endre és a népi írói front. In Vigh Károly (szerk.): *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*. Budapest, 1984, Magvető, 221–236.

Meggyőződése volt, hogy a háború utáni demokratikus kibontakozást Magyarországon a kisgazdapárti-szociáldemokrata pártszövetségre kell alapozni. Szociális programjában a parasztság földhöz juttatását az ötszáz holdat meghaladó földbirtok kisajátításával, az állam által a földtulajdonosoknak fizetett megváltással és a földhöz juttatottak által több évtized alatt való vételár-kifizetéssel javasolta megoldani mintegy 4,5 millió katasztrális hold föld igénybevételével. Szociális programjának másik pillére egy széles körű, az ország egész lakosságára, így az ipari munkásosztályra is kiterjedő, sokoldalú társadalombiztosítás egységes nemzeti rendszerének létrehozása volt. Beveridge angol közgazdász munkájára hivatkozott irataiban, amelyet abban az időben „a jóléti állam modelljeként” emlegettek.

Összegezve a leírtakat: munkásságát a történeti magyar alkotmányosság, a „magyarság Duna-völgyi kiegyenlítő-kiegyensúlyozó küldetése”, különösen a magyar parasztság, mint nemzetfenntartó és megtartó elem megerősítése, a népi mozgalom támogatása és vezetése, a társadalmi igazságosság, a nemzeti radikalizmus hirdetése, a nemzeti és szociális eszme rendíthetetlen szolgálata jellemzi.

Mit üzen mindez a mának?

Nagyjainkra akkor is emlékeznünk kell, ha a jelen kihívásainak leküzdésében nem mindig nyújtanak közvetlenül hasznosítható üzeneteket, példákat. Mégis feltehetjük a kérdést, mi az, ami Bajcsy-Zsilinszkyben ma is világít, fényt áraszt személyiségéből, politikusi és közírói irodalmi örökségéből?

Napjaink nemzetközi, európai uniós küzdelmeiben mérhetetlen jelentőségű az EU alapító szerződésében védendő értéként hivatkozott alkotmányos önazonosság elve és fogalma, amelynek alapja különösen Magyarország mint történeti alkotmányú ország esetében a Bajcsy-Zsilinszky által hangsúlyosan képviselt, az alaptörvényi szerepű történeti alkotmányon végigvonuló nemzeti és állami szuverenitás történelmi-közjogi valósága.

Jelen van munkásságában:

- a nemzeti történelem és közjog jelentőségének, értékének feltétlen tisztelete és szolgálata;

- a magyar paraszt, a nemzetfenntartó erő védelme s tágabban a kiszolgáltatott dolgozó tömegeknek a nemzetbe való felemelése, az ősi tiszta forrás keresése anélkül, hogy e törekvés mások méltóságát, emberségét sértené, kisebbitené;

- az alkotmányos jogegyenlőség tisztelete, megkövetelése a történeti alkotmányosság feltétlen megbecsülése alapján, különös tekintettel a zsidóságot sújtó korabeli intézkedésekre;

- az a képesség, hogy a közösség létérdekeit feltétlenül, minden egyéb érdek mellőzésével szolgálni lehet és kell, s hogy személyes érdekünket, ha kell,

létünket is kockára kell tennünk a szolgálni kívánt nemzeti közösség megmaradása érdekében;
az a kisugárzás, hogy magyarnak lenni kivételes hivatás, feladat, erkölcs, a sors adománya.

Máig időszerű üzenete szerint nélkülözhetetlen a kelet-közép-európai kis népek összefogásának gondolata „az e területeken kívül székelő uralmi gondolatok, szándékok, birodalmi koncepciók és erők” ellen.

Kevés történelmi személyt ismernek annyira hamisan, igazságtalanul és rosszul, mint Bajcsy-Zsilinszkyt, akinek máig szóló nemzetstratégiai üzenete van. Személyében együtt volt az állami és nemzeti függetlenség időszerűsége, igénye és hagyománya, az izzó hazaszeretet, a szociális igazságosság követelménye és a Történelem Urába vetett végtelen bizalom. Életének napjai egy nagy átfogó eszme, erkölcsi felbuzdulás, a magyar történelmi önvizsgálat és megtisztulás jegyében, a magyar lelkiismeret megszólaltatásaként peregetek és égtek el. Igazabb, jobb és testben, lélekben, becsületben erősebb magyarságot és Magyarországot akart.

Bajcsy-Zsilinszky soha el nem évülő, évezredes tapasztalatot kifejező, legújabb korunkban 1956 szabadságharca kapcsán igazolódtott üzenete most is eleven erővel hat ránk: *„bármennyire is bizonytalan a harc kimenetele, de nem hozhat végleges bukást egy nagylelkű és bátor nemzet számára, ha minden erejével kiáll nála sokszorta hatalmasabb erőkkkel szemben is egy évezredes nagy nemzeti küldetésért és az emberi szabadságért...”*¹⁴

1943. december 9-én szólalt fel utoljára – szinte mának szólóan – a magyar országgyűlésben: „bennünket a világeseményekből legfőképpen az érdekel, mi lesz az úgynevezett kis nemzetekkel, főleg pedig: hogyan élhetjük a jövőben szabadon a magunk életét, s betölthetjük-e a magunk hivatását itt, Európa szívében. Erős a hitem, hogy az emberiség új fejlődése az egyéni, népi, nemzeti szabadság és önkormányzat, a teljesebb szociális igazság, a mostaninál tisztultabb demokrácia, az ún. kis népek nagyobb megbecsülése és nagyobb, főleg szellemi akció szabadsága, teljesebb önrendelkezése irányába halad.” Jó lenne tudni, hinni, hogy ez a jelen időben is sürgető jogos várakozás előbb-utóbb teljesül. Vállalható célja kell, hogy legyen minden kor tisztességes magyar politikájának.

*

Mondták egyesek Zsilinszkyről, hogy nem volt megfelelő érzéke a politika valóságához, hogy ő volt az utolsó romantikus a magyar politikában. Vajon az egyetlen volt-e a 20. század nagy magyarjai közül, akinek a tervei nem teljesültek? Bizonyára nem!

Érdemes, nagy cél volt a magyar középosztály megerősítése a nemzetfenntartó parasztság felemelése útján. Ha egy ilyen középosztállyal sikerült volna

14 Kossuth és a magyar külpolitika. Megjelent a *Népszava* 1941. december 25-ei számában.

az annyira vágott, történelmi gyökerű, tisztultabb magyar demokrácia; ha létrejött volna a köztes Európa népeinek békés szövetsége; ha a Zsilinszky által vágott történelmi Magyarország helyreállításának terve akkor valószínűleg nem teljesül is, de terveinek más, nagyobb része igen; ha nem rombolják le és nem bombázzák szét Budapestet és nem pusztítják és rabolják végig az országot; ha tisztességesebb elbírálást kap országunk a békét diktálók által; hol tartana most a függetlenségéért ma is küzdő Magyarország?

S hogy a valóságos esélyekkel ne lett volna tisztában?

Amint Kovács Imre is leírja egyik utolsó beszélgetésükre emlékezve – amikor figyelmeztette, hogy az út végén az akasztófa áll – egy szóval válaszolt: tudom...

Vajon Zsilinszkyt a politikai realitásérzék hiánya, a téves helyzetértékelés vitte volna a tragikus véghez. Több megnyilatkozása is egybecseng a Hamza D. Ákos filmrendező és festőművész által tett közlésnek, akinek budai lakásán 1944. novemberében Zsilinszky kijelentette, „a politikus becsülete úgy parancsolja, hogy vannak pillanatok egy nemzet életében, amikor a siker minden reménye nélkül is feláldozza életét a nemzet becsülete és jövője érdekében”.¹⁵ Az utolsó romantikus – amint Kodolányi nevezte őt –, a küldetéses ember, úgy halt meg 1944-ben, ahogyan élt: emelt fővel, bátran, Istenben bízva, hazájáért aggódva. Az országgyűlésben feszült helyzetben mondott szavai máig hatnak: „Én a magyar lelkiismeretet szólaltatom meg!”

Máig szóló lelki üzenetét, érvényességét, történelmi kisugárzását jeleníti meg a jelenkor költője:

S esténként még megfoltozom a zászlót.
Azt a régit! – Ha piros híjával
van a pirosnak: József Attilával.
S a hóhér a fehért ha vérrel hinti;
fehérré írom rá: Bajcsy-Zsilinszky.
S ha valaki bepiskálta a zöldbe
ráhímezném: ez a Házsongárd zöldje.
Hol fél-Magyarország ÉL zöldelön:
édes Dsida, Drága Karácsony Benő.
S hogy: „Krúdybiedermeier”? – az a kín! –
Szinbád gyötrelme: Széplány-Podolin!
S ha akárki (tán éppen Ó?!) erővel
tépné meg: hát akkor Szabó Dezsővel.

Igen, e megszaggatott, ez volt AZ A zászló:
EZ volt az ifjúkor! EZT foltozom.
Ó, tépett zászlóm: rongyos ifjúkorom!

¹⁵ Vigh Károly (szerk.): *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*. Budapest, 1984, Magvető, 37.

Végső mulatsága ez már a vénnek.
Tettnek nem sok. Ámde elég reménynek.

Ifjúkor? Tépettség? Foltok? Régi zászló?
Ó, folt-hátán-folt-Márai! Ó, folt-szent-Németh László!¹⁶

Melléklet

Bajcsy-Zsilinszky országépítő terve 1943-ban

Nagyívű pályája során Bajcsy-Zsilinszky háromszor dolgozott ki politikai pártprogramot: 1924-ben ő szövegezte a *Fajvédő Kiáltványt*, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt néhány oldalas programját; 1930-ban *Nemzeti radikálizmus* címmel a maga alapította és vezette Nemzeti Radikális Párt immár egész kötetet kitevő, átfogó és részletes programját készítette el, 1943-ban mint a Független Kisgazdapárt tagja és országgyűlési képviselője *A kisgazdák, földmunkások és polgárok Kossuth pártjának (röviden Kossuth pártnak) programja* kidolgozásához látott hozzá, ugyancsak átfogó, „országépítő program” igényével. Ez utóbbi azonban befejezetlen és kiadatlan maradt. Ebből való a következő két kivonat.¹⁷

Alapelvek

1. Magyarország történelmi területének érinthetetlenlensége.
2. Magyarország immár kereken kilencszázötven éves hagyományos kereszténysége erkölceiben, gondolkodásában és intézményeiben.
3. Magyarország belső szabadsága, azaz minden állampolgár és a nemzet szabad önrendelkezése.
4. Magyarország külső függetlensége minden más országgal szemben.
5. Jogegyenlőség és vallásszabadság a magyar állam minden polgára számára, az Aranybulla (1222), a tordai országgyűlés (1557) és az 1848-as kossuthi törvényhozás nyomdokain és szellemében.
6. Egyéni felelősség népünk egyénisége, hagyományai s átélte őszinte kereszténysége irányába, szemben a kollektív felelősség idegen és romboló elvével.
7. Szabad nemzeti kormányzat, szemben minden fajta diktatúrával.
8. Bátor továbbfejlődés a tisztultabb parlamentarizmus, őszintébb demokrácia, teljesebb szociális igazságosztás új világa felé, de szigorúan hétszáz éves történelmi alkotmányunk sziklaalapjain s rendíthetetlenül a szabadság és önkormányzat alapelveivel.
9. Az önkormányzat gondolatának és módszereinek kiterjesztése a társadalmi osztályok önszegélyre törekvő szervezkedésére és gazdasági önvédelmére a magyar állam és nemzet eszmei és szervezeti egységének természetes keretei között.
10. Az önkormányzat gondolatának és módszereinek Deák Ferenc és Eötvös József szellemében s az 1868. évi XLIV. törvénycikk – a nemzetiségi törvény – alapján való

16 Simonyi Imre: *A hazáról az utolsó szó jogán*, 1978.

17 Tilkovszky 1986, 207–236.

alkalmazása a nemzetiségi kérdésben és továbbfejlesztése a népi önkormányzat irányában, de mindenkor államunk eszmei és szervezeti egységének és erőteljes magyar jellegének megóvásával.

11. Alkotmányos királyság és kétkamarás országgyűlés sok évszázados hagyományaink szerint, de átítatva a demokrácia és önkormányzat szellemével.
12. Törhetetlen ragaszkodásunk a magyarság legrégibb és legszentebb hagyományához: nemzetünk szabad, bátor, emberséges szelleméhez.

Földreform

A cél: életképtelen törpebirtokokból minél több egészséges kisbirtok teremtése legfeljebb 15 katasztrális holdig, valamint minél több életképes törpebirtok teremtése főleg nincstelen földművesek számára a föld fekvése, értéke, termőképessége és értékesítési viszonyai arányában.

- a) Földkeret: három és fél-négymillió katasztrális hold a mai Magyarország területén, mely kiváló szakembereknek számítása szerint a középbirtok megbolygatása nélkül rendelkezésre áll.
- b) A lebonyolítás időtartama: 10 év technikailag, 30–50 év pénzügyileg.
- c) Pénzügyi keret: mintegy kétmilliárd pengő, mai vásárlóértékkel számítva, részben adóból, részben belső és külföldi kölcsönből.
- d) Forma: helyi birtokreform; ahol lehet és elég, telepítés, tanyavidékek kiegészítése és falusítása; ahol kell, külön falvak építése.
- e) A kisajátítás mértéke: általánosan 500 kat. hold szántón és réten fölül, az erdőbirtokból annyi, amennyi a kisbirtok kiegészítéséhez szükséges, arra alkalmas, kivételes mintagazdaságok meghagyásával e számok kétszeresének mértékéig; helyi szükség esetén 200 holdig terjedő igénybevétel.

Művei

Militarizmus – pacifizmus. Budapest, 1920, Stephaneum.

Nemzeti újjászületés és sajtó. Budapest, 1920, Táltos.

Újévi nyílt levele a derecskei választókerület polgáraihoz. Budapest, 1924, Stádium.

Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Szózat. Válogatás 1919–1926 között megjelent írásaiból. Szerkesztette Zétényi Zsolt és Szalay László. Budapest, 2022, Időjel Kiadó.

Nemzeti radikálizmus. Budapest 1930, Stádium, 2. kiad.: Budapest 2008, Magyar Ház.

A Nemzeti Radikális Párt gazdasági és szociálpolitikai programja és szervezete. Kivonat a teljes pártprogramból. Budapest, 1931, Stádium.

Német világ Magyarországon. Budapest, 1937, Korunk Szava.

Egyetlen út a magyar paraszt. Budapest, 1938, Kelet Népe.

Mátyás király. Budapest, 1939, Athenaeum, 2. kiad.: Budapest, 1983, Magvető.

Helyünk és sorsunk Európában. Budapest, 1941, Gergely, 2. kiad.: Budapest, 2008, Kairosz.

Transsylvania. Past and Future. Geneva, 1944, Kundig. Magyarul: Budapest, 1990, Tinódi.

Megsemmisült vagy lappangó művei: Szent István; A magyar nemzet regénye; Magyar történelem.

- Bartha Ákos: *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet.* (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) Budapest 2019, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Dernői Kocsis László: *Bajcsy-Zsilinszky.* Budapest, 1966, Kossuth Kiadó.
- Féja Géza: *Szabadcsapat. Életregény.* Budapest, 1965, Szépirodalmi.
- Gyurgyák János: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány.* Budapest, 2012, Osiris.
- Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről. Szerk., bev. Vigh Károly. Budapest, 1969, Magvető, 2. kiad.: 1984.
- Kovács Imre: *Magyarország megszállása.* Toronto. 1979, Vörösváry Publ. Co., 2. kiad.: Budapest, 1988, Katalizátor Iroda, 3. kiad.: [Budapest] 1990, Katalizátor Iroda.
- Lévai Jenő: *A hősök hőse. Bajcsy-Zsilinszky Endre, a demokrácia vértanúja.* Budapest, 1945, Müller.
- Talpassy Tibor: *A holtak visszajárnak.* Budapest, 1971, Magvető.
- Tilkovszky Lóránt: *Bajcsy-Zsilinszky. Írások tőle és róla.* Budapest, 1986, Kossuth Kiadó.
- Vigh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre, 1886–1944. A küldeteses ember.* Budapest, 1992, Szépirodalmi.
- Vigh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikája.* (Az Antall József Emlékbizottság és Baráti Társaság Évkönyvei.) Budapest, 2002, Mundus.
- Zétényi Zsolt: Bajcsy-Zsilinszky Endre a „Vérig vágó erkölcsi sarkantyú”. Bevezető tanulmány. In *Bajcsy-Zsilinszky Endre és a Szózat.* Budapest, 2022, Időjel Kiadó, 5–61.

Pérel Zsuzsa: *Üzenet*, 2022–2023 (falikárpit, gyapjú, 230×165 cm, a művész tulajdona)